

5. Vlasov V. (2000). Tyurmyi-pobratimyi. [Twin prisons]. *Prestuplenie i nakazanie*. №2. 40–48. [in Russian].
6. Antilla, I. (1979). Konservativnaya i radikalnaya politika v otnoshenii prestupnikov skandinavskih stran. [Conservative and radical policy towards criminals in the Scandinavian countries]. 294. [in Russian].
7. Bagreeva, E. (1995). Penitentsiarnaya sistema Finlyandii. [Finnish penitentiary system]. *Prestupleniya i nakazanie*. № 8. 136. [in Russian].
8. Alpern, L. (2004). Son i yav zhenskoy tyurmyi. [Dream and reality of a women's prison]. 446. [in Russian].
9. Butenko, T. P. (2007). Pravovoe regulirovaniye obrazovaniya osuzhdennykh k lisheniyu svobody v usloviyakh reformirovaniya ugovovno-ispolnitelnoy sistemyi. [Legal regulation of education of convicts sentenced to deprivation of liberty in the context of reforming the penitentiary system] Dis... kand. yurid. nauk. 182. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції: 21.04.2022

УДК 347:347.44(477)

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-275-280

Погребняк Марія Володимирівна,
аспірантка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
e-mail: pohribniakmaria@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3112-1281>

МІСЦЕ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ) У ЗОВОВ'ЯЗАЛЬНОМУ ПРАВІ

Метою цієї статті є визначення місця договору довічного утримання (догляду) у зобов'язальному праві.

Встановлено, що у сучасному цивільному законодавстві та доктрині зберігся характерний для римського приватного права підхід до розуміння правової сутності зобов'язання, як правовідношення між кредитором і боржником.

Внаслідок вивчення доктринальних позицій щодо місця договору довічного утримання (догляду) у зобов'язальному праві, зроблено висновок про існування трьох позицій вчених: 1) договір довічного утримання не має права на існування; 2) договір довічного утримання є різновидом інших цивільно-правових договорів; 3) договір довічного утримання є самостійним цивільно-правовим договором.

Встановлено, що перша позиція вчених спричинена пануючою за радянських часів вимогою до правил поведінки радянських людей, що виражали суть комуністичної моралі, тому договір довічного утримання повністю суперечив правилам соціалістичного співжиття.

Друга позиція вчених зумовлена тим, що цей договір вперше одержав правове регулювання в ЦК УРСР 1963 р. у межах договору купівлі-продажу. Встановлено, що договір довічного утримання одержав правове регулювання як різновид договору ренти у багатьох державах світу (цивільні кодекси Франції, Німеччини, Молдови та ін.).

Позиція вчених щодо самостійного характеру договору довічного утримання пояснюється на підставі характерних йому особливостей, що зумовлено правовою природою цього договору: 1) метою укладення договору є відчуження права власності на майно та надання матеріального утримання (догляду); 2) відплатний характер; 3) реальний характер; 4) двосторонній; 5) строковий; 6) фідучіарний (довірчий) характер.

На сьогоднішній дискусію про місце договору довічного утримання (догляду) у зобов'язальному праві остаточно було вирішено у ЦК України від 16 січня 2003 року шляхом виокремлення у підрозділі 1 «Договірні зобов'язання» окремої глави 57 «Довічне утримання (догляду)».

Ключові слова: зобов'язання, зобов'язальне право, договір довічного утримання (догляду), правова природа, самостійний характер.

Pogrebnyak M. PLACE OF LIFE MAINTENANCE (CARE) CONTRACT IN MANDATORY LAW

The purpose of this article is to determine the place of the contract of lifelong support (care) in the law of obligation.

It has been established that in modern civil legislation and doctrine, the approach to understanding the legal essence of an obligation, as a legal relationship between a creditor and a debtor, characteristic of Roman private law, has been preserved.

As a result of the study of the doctrinal positions regarding the place of the contract of lifelong support (care) in the mandatory law, it was concluded that there are three positions of scientists: 1) the contract of lifelong support does not have the right to exist; 2) the lifetime maintenance contract is a type of other civil law contracts; 3) the lifetime maintenance contract is an independent civil law contract.

It was established that the first position of the scientists was caused by the prevailing Soviet-era requirement for the rules of behavior of Soviet people, which expressed the essence of communist morality, therefore the contract of lifelong maintenance completely contradicted the rules of socialist coexistence.

The second position of scientists is due to the fact that this contract was first legally regulated in the Central Committee of the Ukrainian SSR in 1963 within the scope of the contract of sale. It has been established that the life maintenance contract

has received legal regulation as a type of annuity contract in many countries of the world (civil codes of France, Germany, Moldova, etc.).

The position of scientists regarding the independent nature of the lifetime maintenance contract is explained on the basis of its characteristic features, which are determined by the legal nature of this contract: 1) the purpose of concluding the contract is the alienation of property rights and the provision of material maintenance (care); 2) retaliatory character; 3) real character; 4) bilateral; 5) fixed-term; 6) fiduciary (trust) character.

To date, the debate about the place of a life-long maintenance (care) contract in the law of obligations was finally resolved in the Central Committee of Ukraine of January 16, 2003 by separating a separate chapter 57 "Lifelong maintenance (care)" in sub-section 1 "Contractual obligations" : obligation, right of obligation, lifetime maintenance (care) contract, legal nature, independent character.

Key words: obligation, obligation law, lifetime maintenance (care) contract, legal nature, independent character.

Постановка проблеми. Зобов'язальне право становить невід'ємну складову частину цивільного права, оскільки забезпечує правове регулювання цивільних правовідносин у їх динаміці. Здійснення власником майна правомочності щодо розпорядження ним спричиняє виникнення низки прав та обов'язків, тобто виникнення зобов'язальних правовідносин. Водночас зобов'язальне правом є правовим підґрунтям для виникнення та існування певних речових прав (наприклад, договір довічного утримання (догляду) є правовим документом для засвідчення права власності на майно зі сторони набувача).

Зобов'язальні правовідносини, як і будь-які інші цивільні правовідносини, виникають на підставі низки юридичних фактів, де найбільш поширеним є договір. Договір є важливим правовим явищем у цивільному праві, оскільки має значення джерела права, що встановлює права та обов'язки для його учасників. Саме на підставі договору довічного утримання (догляду) виникають правовідносини між відчужувачем та набувачем, встановлюється індивідуальний правовий режим поведінки сторін.

Необхідність з'ясування місця договору довічного утримання (догляду) у зобов'язальному праві зумовлено необхідністю надати вичерпну його характеристику як юридичного факту, визначити його місце в системі юридичних фактів і виділити спеціальні юридичні ознаки за якими слід відмежовувати цей договір від інших.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвідки загальних положень договору довічного утримання (догляду) у сучасній юридичній літературі України здійснили О.М. Великорода, М.Д. Пленюк, М.В. Ткаченко, Н.Л. Цопіна, О.С. Яворська та інші вчені. Проте сьогодні існує низка теоретичних і практичних питань, пов'язаних із визначенням місця договору довічного утримання (догляду) у зобов'язальному праві та розумінням правової природи цього договору, що потребує самостійного наукового дослідження.

Мета статті полягає у визначення місця договору довічного утримання (догляду) у зобов'язальному праві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з прикладних завдань науки цивільного права є пізнання та висвітлення об'єктивно існуючої системи зобов'язального права, а також визначення в ній місця конкретного цивільно-правового договору [1, с. 298].

Сучасна цивілістика завдячує римським юристам появою поняття «зобов'язання», які застосовували термін «*obligatio*» для позначення правовідношення між кредитором і боржником (I. 3. 13; D. 44. 7. 3) [2-3]. Із зазначеного змісту римських сентенцій С.Д. Гринько було виділено «ознаки зобов'язань за римським приватним правом: 1) особисте правовідношення; 2) предметом є відповідна дія; 3) зміст становить обов'язок боржника що-небудь «дати», «зробити», «надати», і тому у праві кредитора вимагати виконання покладеного на боржника обов'язку; 4) породжує майновий інтерес для кредитора» [4]. Отже, у сучасному цивільному законодавстві та доктрині зберігся характерний для римського приватного права підхід до розуміння правової сутності зобов'язання.

Відповідно до ст. 509 ЦК України «зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку» [5]. Таке законодавче положення відображає усталену в законодавчій практиці та юридичній доктрині позицію щодо сутності зобов'язання (ст. 106 ЦК УРСР 1922 р., ст. 151 ЦК УРСР 1963 р.). Як наголошував М.М. Агарков, у такому визначенні в якості ознаки, що характеризує зобов'язання, взято право вимоги кредитора та обов'язок боржника [6, с. 177]. Із зазначеного законодавчого визначення поняття зобов'язання М.М. Агарков виділив такі його елементи: 1) зобов'язанням є відносини між двома сторонами, в яких на одній стороні є право вимоги, на іншій – відповідний обов'язок; кожна сторона може складатися з однієї чи декількох осіб; 2) право вимоги однієї сторони і кореспондуючий їй обов'язок іншої сторони спрямовані на те, щоб боржник (або боржники) здійснив дію чи утримався від будь-якої дії; 3) зобов'язальні відносини між сторонами є цивільними правовідносинами, тобто це відносини, санкціоновані цивільним законом [6, с. 179].

Майже одноставну підтримку в юридичній літературі одержали міркування О.С. Іоффе щодо особливостей зобов'язань, як специфічного виду цивільних правовідносин [7, с. 3-12]. Так, Н.С. Кузнецова певну автономію зобов'язальних правовідносин у цивільних правовідносинах пояснює наявністю

особливостей зобов'язань: по-перше, зобов'язання є майновими цивільними правовідносинами, оскільки опосередковують процес переміщення майна або інших матеріальних результатів; по-друге, мають відносний характер, оскільки правовідносини встановлюються між конкретно визначеними, а не будь-якими третіми особами; по-третє, боржники покликані до відповідних активних (позитивних) дій; дуже рідко на учасника зобов'язання покладається виконання пасивної функції; по-четверте, для юридичного змісту зобов'язання вирішальне значення набуває надана управомоченому суб'єктові можливість вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи [8, с. 610]. Подібним чином обґрунтовують специфіку зобов'язання як цивільного правовідношення Є.О. Харитонов, Н.Ю. Голубєва та ін. [9, с. 357-358; 10, с. 6] Разом з тим Є.О. Харитонов вказує на те, що зобов'язання опосередковують динаміку цивільного обігу [9, с. 358].

Більш детально обґрунтовував цивільно-правову природу зобов'язання О.О. Красавчіков, який наголошував на тому, що за своєю юридичною природою цивільно-правове зобов'язання є різновидом цивільних правовідносин, що володіє низкою ознак і моментів, які дозволяють розглядати всю сукупність зобов'язань як єдине ціле, з однієї сторони, та відрізнити цивільно-правові зобов'язання від інших цивільних правовідносин – з іншої [11, с. 413-415]. До ознак і специфічних моментів вченим віднесено такі: 1) визначеність суб'єктного складу зобов'язання; за цією ознакою вони є відносними правовідносинами: немає кредитора без боржника, як і наявність боржника означає існування кредитора; 2) динамічність зобов'язання, оскільки зобов'язання існують у часі; 3) наказовість змісту зобов'язання, де суб'єктивне право надає кредитору як «простір» для власних дій, так і можливість вимагати (наказувати) відповідну поведінку від зобов'язаної особи, боржника; 4) цілеспрямованість зобов'язання – це правовий засіб забезпечення задоволення інтересів кредитора; 5) конкретизованість змісту зобов'язання, оскільки боржник у кожному зобов'язанні зобов'язаний здійснювати суворо визначені дії або утримуватися від них; 6) санкціонованість зобов'язання, тобто кожне зобов'язання містить санкцію, що спонукає боржника до належного виконання обов'язку; юридична сила відповідної санкції міститься у законі незалежно від того, встановлено чи ні іншу санкцію у нормативних актах або домовленості сторін – договорі [11, с. 413-415]. Вважаємо, що така характеристика містить зазначені ознаки зобов'язання та найбільш ґрунтовно відображає специфіку зобов'язання як цивільного правовідношення, тому заслуговує на підтримку.

У ч. 2 ст. 509 ЦК України зазначено, що зобов'язання виникають із підстав, передбачених статтею 11 цього Кодексу [5]. «Особливе місце серед цих підстав - зазначає А.Л. Ткачук - безумовно, належить договору, оскільки саме з цивільно-правових договорів виникає переважна більшість договорів» [12, с. 373]. Міркування вченого заслуговують на підтримку, оскільки цивільно-правовий договір виконує функцію безпосередньої правотворючої підстави виникнення зобов'язання; права і обов'язки сторін, які становлять зміст зобов'язання, виникають із самого договору і не потребують інших фактів [8, с. 613].

Ґрунтуючись на загальних положеннях зобов'язання в цивільному праві можна визначити місце договору довічного утримання (догляду) у зобов'язальному праві.

У юридичній літературі історично виникли три позиції щодо місця договору довічного утримання (догляду) в зобов'язальному праві: 1) договір довічного утримання не має права на існування; 2) договір довічного утримання є різновидом інших цивільно-правових договорів; 3) договір довічного утримання є самостійним цивільно-правовим договором.

Прихильниками першої позиції були окремі представники радянського права. Так, на думку І.Л. Брауде, договір довічного утримання суперечить нормам зобов'язального права. Вчений зазначав, що у цьому договорі є ціна, однак вона настільки невизначена, що ніяким чином не може бути врахована, оскільки породжує стихійні ринкові відносини [13, с. 162]. У зв'язку з цією обставиною, на переконання вченого, цей договір не можна віднести до жодного зі схожих видів цивільно-правових договорів, зокрема договору страхування, оскільки страхування одним громадянином іншого громадянина суперечить закону, договору дарування, оскільки у цьому договорі порушується принцип відплатності [13, с. 162]. Разом з тим, вважав вчений, відсутні конкретні умови залежно від яких встановлюється ціна, тому такий правочин набуває спекулятивного характеру: кожен із учасників шукає вигоду для себе, покупець сподівається на те, що йому недовго доведеться безоплатно утримувати продавця, а останній сподівається на довге забезпечене життя на утриманні покупця [13, с. 162].

Подібну позицію займав і С. М. Ландкоф, який відносив договір довічного утримання до «кабальних правочинів», оскільки покупець (набувач майна) використовував тяжке матеріальне становища продавця (відчужувача майна) та його непрацездатність за віком чи станом здоров'я [14, с. 242]. Викладена позиція вчених пояснюється пануючою за радянських часів вимогою до правил поведінки радянських людей, які мали поважати моральні принципи соціалістичного суспільства («ставлення до праці як моральний принцип, соціалістичний гуманізм, принцип колективізму, соціалістичний патріотизм та інтернаціоналізм, комуністична ідейність як головний принцип комуністичної моралі»), що виражали суть комуністичної моралі» [15]. У зв'язку з цим договір довічного утримання повністю суперечив правилам соціалістичного співжиття.

Позиція вчених про те, щоб вважати договір довічного утримання різновидом інших цивільно-правових договорів була зумовлена тим, що цей договір вперше одержав правове регулювання в ЦК УРСР 1963 р. у межах договору купівлі-продажу. Така законодавча позиція одержала підтримку окремих вчених (В.Ф. Маслов, В.О. Тархов та ін.), які визнавали договір довічного утримання двостороннім і відплатним –

різновидом договору купівлі-продажу [16, с. 12].

Водночас у юридичній літературі висловлювалися міркування щодо віднесення його до договору безоплатного дарування (М.І. Бару). Для підтвердження своєї позиції вчений наводив відмінності між договорами купівлі-продажу та довічного утримання, що полягали у двох моментах: 1) мета укладення: для договору купівлі-продажу метою є одержання у власність майна; для договору довічного утримання – матеріальна допомога іншій стороні – відчужувача; 2) момент укладення договору: договір купівлі-продажу завершається переходом права власності; договір довічного утримання починається з моменту переходу права власності [17, с. 337-347]. Не погоджуючи із таким твердженням В.Ф. Маслов слушно зазначав, що обов'язок довічного утримання є своєрідною матеріальною винагородою за уступку права власності, тому його не можна кваліфікувати як безоплатний [18, с. 113].

Слід зазначити, що договір довічного утримання одержав правове регулювання як різновид договору ренти у багатьох державах світу (цивільні кодекси Франції, Німеччини, Молдови та ін.).

Поряд із викладеними двома позиціями щодо місця договору довічного утримання (догляду) в зобов'язальному праві поступово формувалася протилежна - договір довічного утримання є самостійним цивільно-правовим договором. Найкращі представники радянської цивілістичної доктрини висловлювали позицію щодо самостійного характеру договору довічного утримання на підставі характерних йому особливостей.

Одним із прихильників цієї позиції був В.О. Рясенцев, який пропонував визнавати договір довічного утримання як самостійний вид цивільно-правових договорів [19, с. 25]. Для договору довічного утримання вчений пропонував застосувати презумпцію цивільного права, згідно з якою будь-який договір дійсний, якщо він не суперечить закону та суспільним інтересам. На думку вченого, договір повністю відповідає інтересам сторін, насамперед, пристарілих і непрацездатних власників майна, тому слід відреагувати на виклики життя та визнати юридичну силу за цим договором [19, с. 25].

Позиція В.О. Рясенцева була підтримана колегами при написанні підручника «Советское гражданское право» (1987 р.), де О.Ю. Кабалкін визначив поняття та значення договору відчуження майна на умовах довічного утримання як різновиду договору купівлі-продажу (зміст підручника побудовано за структурою ЦК РСФСР) [20, с. 29-30]. Разом з цим О.Ю. Кабалкін зробив висновок про те, що в системі радянського права довічне утримання є договором особливого типу. Вчений писав про те, що «важливою ознакою за якою цей договір зближається з договором купівлі-продажу є перехід майна у власність, однак відмінностей між ними набагато більше» [20, с. 29-30].

Подібну позицію займав і О.С. Іоффе, який відносив договір довічного утримання до договорів із відплатної реалізації майна поряд із купівлею-продажем, поставкою, державною закупівлею (контрактацією) [7]. Вчений пояснював свою позицію таким чином: «Поняттям довічного утримання охоплюється надання матеріального забезпечення у вигляді житла, харчування, догляду та іншої необхідної допомоги. Однак названі конкретні моменти мають значення для аналізу прав і обов'язків учасників договору. В самому ж визначенні його поняття достатньо вказати на обов'язок довічного утримання відчужувача, який приймає на себе набувач будинку» [7]. На його думку, договір довічного утримання в системі зобов'язань із відплатної реалізації майна не може бути розташовано раніше інших договорів, які відносяться до цієї групи [7].

Договір довічного утримання, наголошувала також Р.О. Халфіна, має право на існування незалежно від його правового закріплення у законодавстві, оскільки «для визнання дійсним договору немає необхідності у тому, щоб договір було віднесено до певного, встановленого законом типу» [21, с. 197].

Найбільш детально обґрунтовував самостійність договору довічного утримання В.Ф. Яковлев. На думку вченого, договір довічного утримання є самостійним інститутом договірного права, а не різновидом договору купівлі-продажу чи дарування з таким причин. По-перше, договір укладається лише між особливими суб'єктами цивільного права. По-друге, якщо за договором купівлі-продажу у покупця може виникати як право власності, так і право оперативного управління, то за договором довічного утримання – лише право власності. Разом з тим за таким договором встановлено певні обмеження у здійсненні набувачем права власності. По-третє, найбільш істотною особливістю цього договору є те, що договір є відплатним, однак до його змісту не включено умову про ціну, а за договором купівлі-продажу ціна становить засади еквівалентності благ. Матеріальний розмір зустрічного задоволення за договором довічного утримання наперед не відомий, тому його не може бути встановлено при укладенні договору (утримання для відчужувача будинку може становити як мізерну частину від вартості будинку, так й істотно перевищувати її). Разом з тим, набувач зобов'язується на користь іншої сторони й здійснити дії немайнового характеру, що також не характерно договору купівлі-продажу. По-четверте, зобов'язання з договору довічного утримання є тривалими, можуть продовжуватися довгі роки, тому основний їх зміст становлять не права та обов'язки щодо передання будинку за певну плату, а саме права та обов'язки, пов'язані з наданням утримання. По-п'яте, закон встановлює спеціальні підстави зміни та припинення зобов'язань із договору довічного утримання, застосування яких для договору купівлі-продажу не можливе [11, с. 20-21].

На той час прихильники третьої позиції мали рацію, оскільки інтерес до договору довічного утримання істотно зріс після Великої Вітчизняної війни, яка породила матеріальну скруту більшості населення та появу одиноких людей, інвалідів, які потребували постійного утримання і догляду.

З прийняттям 16 січня 2003 року ЦК України питання про місце договору довічного утримання (догляду) у зобов'язальному праві остаточно було вирішено шляхом виокремлення у підрозділі 1 «Договірні зобов'язання» окремої глави 57 «Довічне утримання (догляду)» [5]. Таке розміщення норм щодо правового регулювання зобов'язань із договору довічного утримання (догляду) у структурі кодифікованого акту констатує той факт, що цей договір віднесено до самостійного цивільно-правового договору.

Відповідно до ст. 744 ЦК України «за договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно» [5].

Висновок. Із законодавчої дефініції можна зробити висновок про правову природу договору довічного утримання (догляду), що підтверджує його самостійне значення у зобов'язальному праві України: 1) метою укладення договору є відчуження права власності на майно та надання матеріального утримання (догляду); 2) відплатний характер; 3) реальний характер; 4) двосторонній; 5) строковий; 6) фідучіарний (довірчий) характер.

Вважаємо, що подальшого наукового обговорення та опрацювання потребує проблематика, пов'язана із розглядом питання щодо порядку укладення договору довічного утримання (догляду), адже судова практика постійно поповнюється новими спірними справами, пов'язаними саме з порядком укладення цивільно-правового договору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Теремецький В. І. Місце договірних відносин роздрібної купівлі-продажу у системі договірних зобов'язань. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право.* 2015. Вип. 2. С. 297–305.
2. Хрестоматія по інституціямъ гражданского римскаго права и истории гражданского процесса. К. : Типографія «Петръ Барскій», 1908. 55 с.
3. Перетерский И. С. Дигесты Юстиниана: Очерки по истории составления и общая характеристика. М. : Госюриздат, 1956. 131 с.
4. Гринько С. Д. Деліктні зобов'язання римського приватного права : поняття, система, рецепція : монографія / за наук. ред. Є. О. Харитонов. Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2012. 724 с.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
6. Ученые труды ВИЮН. Вып. 3 / Агарков М.М. М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. 192 с.
7. Иоффе О. С. Обязательственное право. М., Юрид. лит. 1975. 880 с. https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/IOFFE_1975.pdf
8. Цивільне право України: підручник : у 2 кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін. ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Кн. 1. К. : Юрінком Інтер, 2002. 720 с.
9. Харитонов Є. О., Саніахметов Н. О. Цивільне право України : підручник. К. : Істина, 2003. 776 с.
10. Цивільне право України : в 2 т. Т. 2 : підручник / за ред. Є.О. Харитонов, Н.Ю. Голубева. Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. 872 с.
11. Советское гражданское право: в 2-х / под ред. О. А. Красавчикова. М. : Высшая школа, 1985. Т. 1. 544 с.
12. Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонов, О. М. Калітенко . Х. : ТОВ «Одіссей», 2003. 856 с.
13. Брауде И.Л. Право на строение и сделки по строениям по советскому праву. М. : Гос. изд-во юрид. лит., 20-тип. Союзполиграфпрома, 1950. 168 с.
14. Ландкоф С. Н. Основы гражданского права: 2-ге вид. Київ: Радянська школа, 1948. 424 с.
15. Горбатов Л.С. Моральні принципи соціалістичного суспільства. К.: Політвидав України, 1979. 135 с. URL: [http://propaganda-journal.net/bibl/Moralische_Grundsuetzen_der_sozialistische_Gesellschaft_\(L_S_Gorbatova\)_an_ukrainisch.html](http://propaganda-journal.net/bibl/Moralische_Grundsuetzen_der_sozialistische_Gesellschaft_(L_S_Gorbatova)_an_ukrainisch.html)
16. Тархов В.А. Советское гражданское право. Ч. 2. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1979. - 232 с.
17. Советское гражданское право : в 2-х ч. / под общ. ред. В.Ф. Маслова, А.А. Пушкина. К. : Вища школа, 1978. Ч. II. 494 с.
18. Маслов В.Ф. Договоры с условием пожизненного содержания. *Советское государство и право.* 1954. № 6. С. 112-116.
19. Рясенцев В. Договор об отчуждении имущества на условии пожизненного пользования. *Социалистическая законность.* 1945. № 1-2. С. 23-25.
20. Советское гражданское право : Учебник. В 2-х частях. / под ред. В.А. Рясенцева. М. : Юрид. лит., 1987. Ч. 2. 576 с.
21. Халфина Р.О. Значение и сущность договора в советском социалистическом гражданском праве. М. : Академия наук СССР, 1954. 237 с.

REFERENCES:

1. Teremetskiy, V. I. (2015). Mistse dohovirnykh vidnosyn rozdrubnoi kupivli-prodazhu u systemi dohovirnykh zoboviazan. [The place of contractual relations of retail sale in the system of contractual obligations]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seriya: Pravo*. Vyp. 2. 297–305. [in Ukrainian].
2. HrestomatIya po institutsiyam' grazhdanskago rimskago prava i istorii grazhdanskago protsessa. (1908). [Textbook on the institutions of civil Roman law and the history of the civil process]. 55. [in Ukrainian].
3. Pereterskiy, I. S. (1956). Digestyi Yustiniana: Ocherki po istorii sostavleniya i obschaya harakteristika. [Digests of Justinian: Essays on the history of compilation and general characteristics]. 131. [in Russian].
4. Hryenko, S. D. (2012). Deliktni zoboviazannia rym'skoho pryvatnoho prava : poniattia, systema, retseptsii. [Tort obligations of Roman private law: concept, system, reception]. Monohrafiia. 724. [in Ukrainian].
5. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. (2003, January 16). [The Civil Code of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 435-IV*. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. №№ 40–44. 356. [in Ukrainian].
6. Agarkov, M.M. (1940). Uchenye trudy VIYuN. Vyip. 3. 192. [in Russian].
7. Ioffe, O. S. (1975) Obyazatelstvennoe pravo. [Law of Obligations]. 880 Retrieved from: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/IOFFE_1975.pdf [in Russian].
8. Dzera, O.V. (ed), & Kuznetsova, N.S. (ed), & Bobrova, D.V., & Dovhert, A.S. ta in. (2002) Tsyvilne pravo Ukrainy. [Civil law of Ukraine]. Pidruchnyk : u 2 kn. Kn. 1. 720. [in Ukrainian].
9. Kharytonov, Ye. O., & Saniakhetov, N. O. (2003). Tsyvilne pravo Ukrainy. [Civil law of Ukraine]. 776. [in Ukrainian].
10. Kharytonov, Ye.O., & Holubieva, N.Iu. (2008). Tsyvilne pravo Ukrainy. [Civil law of Ukraine]. V 2 t. T. 2. 872. [in Ukrainian].
11. Krasavchikov, O.A. (ed). (1985). Sovetskoe grazhdanskoe pravo. [Soviet civil law]. T.1. 544. [in Russian].
12. Kharytonov, Ye.O., & Kalitenko, O.M. (2003). Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. [The Civil Code of Ukraine]. Naukovo-praktychnyi komentar. 856. [in Ukrainian].
13. Braude, I.L. (1950). Pravo na stroenie i sdelki po stroeniyam po sovetskomu pravu. [The right to build and deals on buildings under Soviet law]. 168. [in Ukrainian].
14. Landkof, S. N. (1948). Osnovy tsyvilnoho prava. [Fundamentals of civil law]. 2-he vyd. 424. [in Ukrainian].
15. Horbatov, L.S. (1979). Moralni pryntsyipy sotsialistychnoho suspilstva. [Moral principles of socialist society]. 135. Retrieved from: [http://propaganda-journal.net/bibl/Moralische_Grundsuetzen_der_sozialistische_Gesellschaft_\(L_S_Gorbatova\)_an_ukrainisch.html](http://propaganda-journal.net/bibl/Moralische_Grundsuetzen_der_sozialistische_Gesellschaft_(L_S_Gorbatova)_an_ukrainisch.html) [in Ukrainian].
16. Tarhov, V.A. (1979). Sovetskoe grazhdanskoe pravo. [Soviet civil law]. Ch. 2. 232.[in Russian].
17. Maslov, V.F., Pushkin, A.A. (1978). Sovetskoe grazhdanskoe pravo. [Soviet civil law]. v 2-h ch. Ch. II. 494. [in Russian].
18. Maslov, V.F. (1954). Dogovoryi s usloviem pozhiznennogo soderzhaniya. [Contracts with the condition of life maintenance]. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*. № 6. 112-116. [in Russian].
19. Ryasantsev, V. (1945). Dogovor ob otchuzhdenii imuschestva na uslovii pozhiznennogo polzovaniya. [An agreement on the alienation of property on the condition of life use]. *Sotsialisticheskaya zakonost*. № 1-2. 23-25. [in Russian].
20. Ryasantsev, V.A. (1987). Sovetskoe grazhdanskoe pravo. [Soviet civil law]. Uchebnyk. V 2-h chastyah. Ch. 2. 576. [in Russian].
21. Halfina. R.O. (1954). Znachenie i suschnost dogovora v sovetskom sotsialisticheskom grazhdanskom prave. [The meaning and essence of the contract in the Soviet socialist civil law]. 237. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції: 23.04.2022